



TILNI O'RGANISHDA VA O'RGATISHDA KOMPYUTERDAN FOYDALANISH TAJRIBALARI

Nazira Yangibayeva

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti

Bugungi kunga kelib kompyuter orqali bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilish oddiy holga aylandi. Negaki vaqt, mablag', qulaylik kabi barcha sohalarda optimallikka bo'lgan talabning insoniyat faoliyatiga ta'siri natijasida, kompyuter cheksiz imkoniyatlarni taqdim etmoqda. Ya'ni dunyo tillarini tushunishda nafaqat so'zlarni avtomatik izlab topish, balki muayyan turdagi matnlarni ham tez fursatda tarjima qilish borasida yangi tadqiqotlar amalga oshirilmoqda.

Davlatimiz rahbarining Oliy Majlisga Murojaatnomasida iqtisodiy-ijtimoiy hayotning barcha sohalariga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish eng ustuvor vazifa sifatida belgilanib, 2020-yil "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" deb e'lon qilingan edi. Boshlangan ishlarning mantiqiy davomi sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Qarorga muvofiq oliy ta'lim muassasalari, umumta'lim maktablar, kasb-hunar kollejlari, litseylar va texnikumlarda "Informatika va axborot texnologiyalari" faniga bo'lgan e'tibor yanada kuchaydi va chekka hududlarda ham kompyuter xonalarini modernizatsiya qilish ishlari olib borildi.

XXI asr - globallashuv va axborot texnologiyalari asridir. Bugungi kundalik hayotimizda texnologiya juda muhim rol o'ynaydi. Bu hayotning har bir sohasidagi o'sish uchun asos sifatida ko'riladi. Buning sababi, texnologiya bizning ishimizni ancha osonlashtiradi va kamroq vaqt oladi.

Kompyuter texnologiyalarining jadal sur'atlar bilan rivojlanishi ta'lim jarayonini yangi bosqichga ko'tardi, bu o'z o'rnida ta'lim mazmunini, metod va shakllarini qayta ko'rib chiqish, uni yangi bilim hamda ko'nikmalar bilan yanada boyitish zaruriyatini tug'dirdi. Hozirgi vaqtda oliy ta'lim muassasalarida yangi pedagogik texnologiyalarning ilmiy asoslarini yaratish, ularni tasniflash, metodik ahamiyatini belgilash, ta'lim jarayoniga tatbiq etish kabi dolzarb muammolar ustida ish olib borilmoqda. Ilg'or pedagogik texnologiyalarning kompyuter texnologiyalari bilan uyg'unlashtirib tashkil etilishi va shu asosda multimedia darslarining yaratilishi asosiy yo'nalishga aylanib qolmoqda.

Til o'rganishning yana bir muhim usullaridan biri kompyuter texnologiyalari yordamida amalga oshiriladi. Fan-texnika rivoji natijasida til o'rgatish uchun maxsus kompyuter dasturlari yaratildi. Zamonaviy ta'lim texnologiyasida til o'rgatuvchi



kompyuter dasturlari muhim o'rin tutadi. Bu dasturlarning ayrimlari elektron o'qituvchi bilan ta'minlangan.

Til o'rgatishda quyidagi kompyuter dasturlari qo'llanadi:

Taqdimot texnologiyasi, ya'ni mashg'ulotni ko'rgazma sifatida o'tkazish, darsda kompyuterdan foydalanishning eng oson usulidir. Buning uchun o'qituvchiga birgina kompyuter va multimedia proektori kerak bo'ladi. MS Power Point dasturi yordamida o'tilajak dars uchun kompyuterda slaydlar yaratiladi va ko'rgazmalar paketi tayyorlanadi. - o'zbek tili fani bo'yicha mavjud bo'lgan muayyan darslikning kompyuterdagi varianti (nusxasi) bo'lib, unda multimedia vositalaridan faqat ovoz va matn qatnashadi.

Elektron multimedia darsligi - aynan kompyuter vositasida o'quv kursini yoki uning katta bo'limini o'qituvchi yordamida yoki mustaqil o'zlashtirishni ta'minlovchi dasturiy-metodik kompleks.

Multimedia («ko'p qavatli muhit» degan ma'noni bildiradi) zamonaviy kompyuterlarning, deyarli, barchasida mavjud bo'lgan imkoniyatlar majmui, kompleks tushunchani anglatadi. Multimedia axborotning turli ko'rinishlari - matn, jadval, grafika, ovoz, animatsiya (multiplikatsiya), videotasvir, musiqa yordamida ma'lumotni yig'ish, saqlash va qayta uzatish vazifalarini bajaradi. Multimedia «inson kompyuter» interaktiv (dialogik) muloqotining yangi, takomillashgan pog'onasi bo'lib, bunda foydalanuvchi juda keng va batafsil axborot oladi. Bir qator tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim oluvchi birinchi marta eshitgan mavzusining faqat to'rt dan bir qismini, ko'rgan materialining uchdan bir qisminigina eslab qoladi; ham ko'rib, ham eshitsa, axborotning 50 foizini esda saqlaydi.

Interaktiv multimedia texnologiyalaridan foydalanilganda esa bu ko'rsatkich 75 foizni tashkil etadi. Shu bois ta'lim jarayonida kompyuter texnologiyalaridan unumli foydalanish katta ahamiyatga ega.

Multimediali texnologiya dastur va texnik moddiy ta'minot asosida kompyuterda bir vaqtning o'zida matnli tasviriy axborotlarni tovushli ovozli, rangli, harakatga keltirilgan holda ifodalash imkoniyati demakdir.

Hozirgi kunda tilshunoslik fanlarini o'rganishda birgina darslik, o'quv qo'llanma va ma'ruza matnlari bilan cheklanmasdan, shu fan sohalariga oid multimediali yoki animasiyali o'quv ko'rsatuvlari va elektron darsliklar yaratish tilshunoslik sohalarini chuqurroq o'rganish uchun aniq imkoniyatlarni vujudga keltiradi. Bu esa talabaiaming tilshunoslik fanlariga bo'lgan qiziqishini oshirishga, ilmiy ish olib borish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Elektron ensiklopediya - kuchli qidiruv tizimiga ega bo'lgan ma'lum yo'nalishdagi illyustratsiyali maqolalar, elektron xaritalar, fotosuratlar, giperhavola (gipermurojaat)lar, audio va videoizohlar, xronologik ro'yxat, foydalanilgan va tavsiya etiladigan adabiyotlar ro'yxati va hokazolardan iborat bo'lgan katta hajmdagi elektron dastur.



Elektron lug'at- odatdagi lug'atlar asosida tuzilgan, multimedia vositalari bilan boyitilgan dastur. Elektron lug'at turli yo'nalishda tuzilishi mumkin, undan talabaniing so'z boyligini oshirish, tarjima qilishda foydalaniladi.

O'rgatuvchi audiodasturlar, elektron lingafon kurslari umuman ikkinchi tilni o'rganuvchilar uchun samarali ta'lim texnologiyalaridir. To'g'ri talaffuzni o'rgatuvchi kompyuter dasturlarida animatsiya yordamida tovushning artikulyatsiya o'rni, usuli ko'rsatiladi, etalon nutq eshittiriladi, talabaniing o'z talaffuzi yozib kiritiladi, so'ngra u adabiy til me'yori bilan taqqoslanadi. Bundan tashqari, audiodasturlar qatoriga «Karaoke» tizimini kiritish mumkin. Undan hordiq chiqarishda yoki biron tadbiri o'tkazishda foydalanish qulaydir.

Universal test dasturi o'zbek tili darslarining biror yirik bo'limi bo'yicha test topshiriqlari va reyting tizimidan iborat bo'lgan kompyuter dasturidir. Uning qulayligi shundaki, birgina dasturiy ta'minot asosida turli xil test sinovlarini o'tkazish, ya'ni faqat matnni o'zgartirib, dasturni har xil mavzularda qo'llash mumkin.

Elektron virtual kutubxona - multimedia xonasining keng imkoniyatlaridan biri, elektron nusxa yoki elektron multimedia darsliklari mujassamlangan, tarmoqqa ulangan kutubxona.

Internet tarmog'idan o'zbek tilini o'rganuvchilar unumli foydalanishlari mumkin: mustaqil ta'lim jarayonida ma'lumotlar to'plash, mavzularni o'zlashtirish, berilgan mavzuda referat, insho yozish va boshqalar. Shuningdek, talaba elektron pochta axborotni bir kompyuterdan ikkinchisiga yuborishni ta'minlovchi tizim orqali o'qituvchi yoki tengdoshlari bilan muloqotda bo'lishi mumkin.

Videomateriallar bilan ishlash til o'qitishda alohida ahamiyat kasb etadi. Axborot texnologiyalarining bu vositasi turli kolrinishda qo'llanilishi mumkin.

Masofaviy ta'lim - masofadan internet tarmog'i orqali o'qitish usuli bo'lib, bu borada respublikamizda ma'lum sohalar bo'yicha test-tajribalar o'tkazilmoqda.

Tillarni avtomatik o'qitish tizimi hisoblangan kompyuter lingvodidaktikasida quyidagi turdagi topshiriqlardan foydalaniladi:

- a) Close the gap - bo'sh kataklarni to'ldiring topshirig'i. Bunda semantika + grammatika sohalarini o'rganish ko'zda tutiladi;
- b) krossvordlar va leksik o'yinlar;
- c) elektron pochtdan foydalanib bajariladigan mashq (turli xatlar yoki elektron hikoyalar tuzish asosida - maze) word-hunting;
- d) matnlaming avtomatik tajjimasi va tahriri bo'yicha mashqlar,
- e) grammatikaning turli bo'limlari bo'yicha diagnostik testlar o'tkazish;
- f) CD-ROMda standart o'qitish kurslaridan foydalanish.

Mashg'ulotlarda kompyuterdan foydalanishning turli-tuman usullari mavjud. Sanab o'tilgan va boshqa bir qator kompyuter texnologiyalarini til o'qitish jarayonida qo'llash yuqori natijalar beradi.



Hozirgi kunda tilni o'qitishda va o'rganishda Adobe Animate ilovasi yordamida turli xil interaktiv animatsiyali darslar tashkil etish mumkin. Bu texnologiyaning o'quv jarayoni, ayniqsa, kompyuter texnologiyalarini o'rgatishda o'qituvchiga va o'quvchilarga yengillik yaratishda qo'l keladi. Ilgari, tilni o'rgatishda faqat kitoblar kabi an'anaviy vositalardan, foydalanilgan ammo hozirgi vaqtda o'qituvchilar va o'quvchilar multimediyadan foydalanishlari mumkin. Ta'limda interaktiv dasturiy ta'minot, smartfon va shu kabi yanada samarali va interaktiv metodlardan foydalanish imkoniyatiga ega.

O'rganishga yordam berish uchun proyektorlar va ko'rgazmali qurollardan foydalanish texnologiyadan foydalanishning yana bir shaklidir. Darslarni interaktiv va qiziqarli tashkil etishda, taqdimotlar yaratish uchun Power Point, AutoPlay kabi dasturlardan, animatsiya yaratish uchun esa Macromedia Flash, Adobe Animate CC dasturlaridan foydalanish mumkin. Proyektorlar kabi texnologiyalardan foydalanish maktablar va kollejlarning o'zaro hamkorligini va qiziqish darajasini oshirish va yaxshilashda motivatsiya bo'ladi. Talabalar diqqatni tortadigan tasvirlarni va ularni o'ylashga majbur qiladigan narsalarni ko'rishni yaxshi ko'radilar. Faqat so'zlarni o'qimasdan balki rasmlarga e'tibor qaratsangiz o'zlashtirish juda samarali bo'ladi. Til o'qitish va o'rganishda bu kabi ko'nikmalar nafaqat o'quvchilar uchun, balki ijtimoiy hayot uchun ham foydalidir. Bundan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, kompyuter texnologiyalarini o'rganish har jabhada muhim omil sifatida qaralmoqda.

Kompyuterlar va Internetning rivojlanishi ko'p sohalarida o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Misol uchun, Indoneziyadagi ta'lim tizimini o'zgartirishda multimedia texnologiyalarining rivojlanishi katta rolga ega ekanligini inkor etib bo'lmaydi.

Kompyuter texnologiyalaridagi so'nggi yutuqlar raqamli video va audioni yozma matn bilan bir xil interfeysda uzatish imkonini beradi. Garchi yozish hozirda til o'rganishning eng muhim jihati sifatida keng e'tirof etilgan bo'lsa-da, u hali ham eng kam tushunilgan jarayonlardan biri bo'lib qolmoqda. Bundan tashqari, Onlayn va texnologiya yordamida ta'limning joriy etilishi o'quvchilarga amaliyot davomida imtiyozlardan foydalanishga avtonom bo'lishga yordam beradi va nima qilmayotganini aniqlash uchun o'z ixtiyorida bo'lgan narsadan foydalanishi mumkin.

Mavzudan vizualizatsiyani taqdim eta oladigan multimediyadan foydalanish nafaqat o'qituvchilar uchun materialni taqdim etishda, balki o'quvchilar uchun ham mavzu sifatida foydali bo'ladi. Shunday qilib, o'quv maqsadlariga erishish mumkin. Bu ehtiyojlarni qondirish uchun o'qitishda multimedia vositalaridan foydalanish kerak bo'ladi, multimedia o'rganish va yozish jarayonini yaxshilaydi.

Adobe Animate (avval Macromedia Flash va Shockwave Flash) vektor grafiklari, animatsiya, brauzer o'yinlari, veb-ilovalar, ish stoli ilovalari, mobil ilovalar va mobil o'yinlar yaratish uchun foydalaniladigan multimedia va dasturiy platforma. Flash animatsiya, video o'yinlar va ilovalar uchun matn, vektor va bitmap grafiklarni ko'rsatadi.



Adobe Animate dasturini yangi texnologiya sifatida qo'llashdan asosiy maqsad o'quvchilarning fan bo'yicha malakalarini oshirish uchun o'rganishga bo'lgan ishtiyoqi va qiziqishini oshirishga yordam berishdan iborat. Bu esa o'qituvchi yoki talabalarning samaraliroq o'qishini osonlashtiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Adobe Animate-dan foydalanadiganlar texnologiyadan foydalanmaydiganlarga qaraganda ko'proq mahoratga erisha oladilar. Bundan tashqari, Adobe Animate-dan foydalanish o'qituvchilarga materialni osongina taqdim etishga yordam beradi. Adobe Animate dasturida talabalarni ko'proq qiziqtiradigan ko'plab xususiyatlar mavjud; multfilm, animatsiya, kulgili musiqa va hokazolar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduhamidova L. Tilshunoslikning yangi yo'nalishi: kompyuter lingvistikasi. - Toshkent, 2015.
2. Abdurahmonova N. Kompyuter lingvistikasi. T., 2015
3. Адилова С. Ўзбек тилини ўқитишда компьютер технологияларидан фойдаланиш. -Тошкент, 2006
4. Baker, M. (1993) 'Corpus linguistics and translation studies: implications and applications' // Korpus lingvistikasi va tarjimashunoslik
5. Йўлдошев Б. Компьютер лингвистикаси. - Самарканд, 2009.
6. Курбонова Ф. Компьютер луғатлари: тезаурус. -Тошкент, 2014
7. Muhamedova S. Kompyuter lingvistikasi (metodik qo'llanma). - Toshkent: ToshDPU nashri, 2007. - 74 b